

УДК 347.4

А. О. Рябчинська*,
аспірант

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»**

ПРАВО ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ СИСТЕМАХ ПРАВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті аналізується інститут права довірчої власності в англо-американській та континентальній системах права, здійснюється порівняльна характеристика зазначеного інституту в межах двох систем права.

Ключові слова: право власності, інститут права довірчої власності, траст, англо-американська система права, континентальна система права.

В статье анализируется институт права доверительной собственности в англо-американской и континентальной системах права, осуществляется правовая характеристика указанного института в пределах двух систем права.

Ключевые слова: право собственности, институт права доверительной собственности, траст, англо-американская система права, континентальная система права.

The article analyzes the trust law institute in the Anglo-American and continental systems of law. The comparative characteristic of this institute within the two systems of law is carried out.

Key words: ownership, trust law institute, trust, Anglo-American system of law, continental system of law.

Постановка проблеми. Право довірчої власності є поширеним явищем в країнах англо-американської системи права, де воно більш відоме під назвою «траст». Однак на сьогоднішній день інститут права довірчої власності також існує в таких країнах романо-германського права, як: Німеччина, Франція, Румунія. Серед вітчизняних науковців тривають дискусії щодо доцільності запозичення Україною цього інституту через наявність особливостей трасту, що притаманні саме англо-американській системі права, зокрема, так званого «розщеплення права власності», невідомого для країн континентальної правової системи.

* Riabchinskaya A. O., Postgraduate of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE RIGHT OF TRUST PROPERTY WITHIN ANGLO-AMERICAN AND CONTINENTAL SYSTEMS OF LAW: COMPARATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS

** Науковий керівник: к.ю.н., доцент Н. І. Майданик

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти права довірчої власності в межах англо-американської, континентальної систем права досліджувалися такими науковцями, як: І. В. Венедіктова, А. В. Єгоров, Ю. А. Кондрашова, Р. А. Майданік, І. В. Міннікес, Є. Г. Некіт, К. Г. Некіт, Д. В. Петелін, Н. В. Соколова, Є. Д. Тягай.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте, окремі аспекти «трасту» як правової категорії до цього часу залишаються нез'ясованими в монографічній та доктринальній літературі. Саме тому ця стаття вбачається актуальною.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є інститут права довірчої власності в межах англо-американської, континентальної систем права.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституту права довірчої власності, здійснення порівняльно-правового дослідження зазначеного інституту в країнах англо-американського та романо-германського права.

Виклад основного матеріалу. Право довірчої власності в Англії, так званий траст (від англ. «trust» — довіряти), виникло в XII–XIII столітті. Сутність довірчої власності (трасту) за англо-американським правом полягає в тому, що одна особа — засновник довірчої власності, що є власником майна (settlor), передає своє майно іншій особі — довірчому власнику (trustee) для управління в інтересах вказаної ним особи — бенефеціара (beneficiary). При цьому власник майна — засновник трасту як бенефеціар може призначити самого себе [6, с.71–72]. Створення трастів в Англії зумовлене особливостями розвитку правової та судової системи, а також поділом права на «загальне» та «право справедливості», що не притаманно ні одній іншій правовій сім'ї.

Характерною особливістю права довірчої власності в країнах англо-американського права є децентралізований підхід до права власності, його «розщеплення». Право власності не є абсолютним та єдиним, і кожного разу в залежності від обставин та правових приписів, щодо конкретного суб'єкта створюється особлива складноструктурна модель із сукупності повноважень [8]. Як зазначає Є. Д. Тягай у доктрині права власності США, поняття «власність» охоплює різні конструкції речових прав, що утворюють усі можливі моделі права власності, структура яких визначає повноту та зміст кожної окремої правомочності [9, с. 26]. Англій-

ський юрист, Ентоні Оноре, включав до права власності одинадцять правомочностей: право володіння, право користування, право розпорядження, право управління, право на доходи, право власника на відчуження, зміну, використання, знищення об'єкта власності, право на захист цього об'єкта від розкрадання та шкоди від зовнішнього середовища, право на передачу прав у спадок, право заборони на використання об'єкта власності таким способом, що шкодить навколишньому середовищу, право на безстрокове володіння об'єктом власності, право на відповідальність у вигляді стягнення [13, с. 370–375]. Як бачимо, право власності в країнах англо-американської системи права може бути сформовано із сукупності тих чи інших правомочностей, які закріплюються за різними визначеними власниками, а не за одним єдиним, як це відбувається в країнах континентальної системи права.

Проведений нижче аналіз дає підстави для висновку, що довірчий власник уповноважений на управління та розпорядження майном, а бенефіціар (вигодонабувач) має право на отримання вигоди та доходів від користування майном.

Варто звернути увагу те, що в Канаді, яка належить до англо-американської правової сім'ї, в провінції Квебек відсутній інститут довірчої з притаманним йому «розщепленням» права власності на окремі правомочності. Право довірчої власності тут більш відоме під назвою «фідуція», що виникає на підставі акту, відповідно до якого одна особа — засновник, передає із своєї майнової маси в створену ним іншу таку масу майно, яке надається для конкретної мети і за допомогою якого фідуціарний управитель, в силу факту його прийняття, зобов'язується володіти ним та управляти. При цьому створена майнова маса, що передається в фідуцію, призначена для спеціальних цілей, і є самостійною та відділеною від майна засновника, фідуціарного управителя, а також вигодонабувача — ніхто із цих осіб не має речового права на неї [6, с. 74]. Майно трасту відокремлене від особистого майна довірчого власника для того, щоб кредитори довірчого власника не могли заволодіти довірчим майном в разі неплатоспроможності або банкрутства довірчого власника (ефект неплатоспроможності). Майно трасту є доступним лише для бенефіціарів або для досягнення мети трасту, а не для особистих кредиторів довірчого власника [12, с. 7].

Існує істотна відмінність між трастом за загальним правом і «фідуцією» в межах континентального права: по-перше, відмінна правова природа трасту (два власники на майно трасту в країнах

англо-американського права та абсолютна власність єдиного власника в країнах континентальної системи права), по-друге, неоднакові межі повноважень щодо призначення нових чи зміни поточних бенефіціарів (за загальним правом засновник (settlor) може надати довірчому власнику (trustee) необмежене право призначати нових або змінювати поточних бенефіціарів трасту, в той час як надання таких повноважень довірчому власнику в рамках континентального права не допускається) [15, с. 2].

Іншим шляхом відбувалася еволюція права власності в континентальній системі права. У період XVII-XVIII століття Європу охоплювала хвиля буржуазних революцій, в результаті яких в багатьох європейських країнах було визнане право приватної власності як невід'ємне, абсолютне, неподільне та невідчужуване право людини. Так, право власності в країнах континентального права становить єдину «тріаду», що складається з права володіння, користування та розпорядження.

Німеччина як країна континентального права не визнає траст за загальним правом. Важким для сприйняття є існування в межах трасту не тільки власника за законом, яким є довірчий власник (trustee), але й власника за правом справедливості — бенефіціара [11, с. 4]. Право довірчої власності в цій країні є одним із способів управління майном, що може бути реалізоване у вигляді «фідуції-управління» або «фідуції-забезпечення». У випадку «фідуції-управління», установником управління (фідуціантом) здійснюється передача права власності управителю (фідуціарію), який зобов'язаний управляти цим майном на користь фідуціанта або на користь третьої особи — вигодонабувача. А при «фідуції-забезпечення» дебітор на підставі забезпечення передає кредиту свою власність, яку кредитор зобов'язується повернути дебітору за умови повної виплати боргу [5, с. 136].

Особливістю права довірчої власності в Німеччині є те, що відносини в межах даного інституту регулюються на рівні судової практики, а не цивільного законодавства [3, с. 122]. На мою думку, такий підхід щодо регулювання відносин фідуції, по-перше, дозволяє уникати певні обмеження на законодавчому рівні щодо використання застави, по-друге, враховує не тільки законодавчі положення, а й рішення судів різних інстанцій, винесених в результаті повного та всебічного розгляду справи, детального аналізу обставин, по-третє, надає можливість звертатися до професійного тлумачення тих чи інших норм законодавства в рамках права довірчої власності.

Аналізуючи інститут права довірчої власності в Німеччині, А. В. Єгоров акцентує увагу на тому, що перехід права власності на довірчих засадах до управителя одночасно породжує виникнення у боржника зобов'язального права вимагати повернення майна. При цьому управитель діє самостійно і розпоряджається в юридичному сенсі власним, а економічно — чужим майном, в той час як економічний власник майна протягом дії договору, що встановлює довірчу власність, не може вчиняти правочини щодо майна, переданого в управління [5, с. 134].

Отже, на відміну від моделі довірчої власності — трасту — в країнах англо-американського права, право довірчої власності в Німеччині полягає в тому, що «цільове» право власності від установника повністю переходить до управителя (а не розщеплюється) — єдиного юридичного власника переданого майна.

Р. А. Майданик зазначає, що юридична природа «цільового» права власності, тобто визначеного певною метою, полягає в самообмеженні абсолютного права власності на певний час із можливістю відновлення в повному обсязі після досягнення мети або з інших підстав, визначених законом або правочином [1, с. 39]. При цьому майно у власність довірчого власника передається на певний час та з певною метою: задля здійснення управління на користь бенефеціарів або ж самого установника. З цього випливає, що засновник права довірчої власності тимчасово обмежує своє абсолютне право власності до моменту досягнення певної мети (наприклад, виконання зобов'язання перед кредитором — довірчим власником) — однак, після цього моменту, право власності в повному обсязі повертається до засновника довірчої власності (колишнього боржника).

У Франції право довірчої власності регулюється Цивільним кодексом Франції, згідно із яким фідучія — це угода, в результаті якої один або декілька засновників передають майно або його частину фідучіарію (фідучіаріям), які відокремлюють його від свого власного майна, з метою здійснення управління в інтересах одного або декількох бенефеціарів [16, ст. 2011].

Особливістю довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань у Франції, є те, що сторонами в межах відносин довірчого управління може бути лише обмежене визначене цивільним законодавством коло осіб: засновниками можуть бути лише юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність, а фідучіаріями виступають лише кредитні установи, інвес-

тиційні компанії або ж страхові підприємства [2, с. 134]. Як зазначає Є. Г. Некіт істотними умовами договору фідучії за французьким законодавством є: склад наявного майна або визначеного майна в майбутньому, строк дії договору, що не може перевищувати 33 роки з моменту підписання контракту, особа засновника (засновників), особа одного або декількох фідучіаріїв, особа вигодонабувача (вигодонабувачів), мета фідучіарія та перелік повноважень щодо управління переданого йому в «цільову власність» майна [2, с. 134].

Суддя Верховного суду штату Квінсленд, Джеймс Дуглас, говорячи про довірчу власність у Франції, використовує французький термін «фідучія», а не траст, оскільки це різні інститути. Фідучія створюється за законом або за договором, і повинна бути вираженою (з *чітко вираженими намірами авт.*). Коло фідучіаріїв зазвичай обмежується кредитними інституціями, страховими та інвестиційними компаніями, останнім часом до цього переліку включено також юристів. Вони повинні бути внесені до національного реєстру та перебувати на обліку в податковій службі. Ця конструкція явно не є повним аналогом трасту англо-американського права, однак має деякі його характеристики [10, с. 20].

Таким чином, право довірчої власності у Франції характеризується тим, що: по-перше, фідучія повинна бути явно вираженою, по-друге, сторонами можуть виступати лише визначені законодавством особи, по-третє, управління майном, переданого у довірчу власність, носить строковий характер, що не може перевищувати 33 років з моменту підписання договору, що встановлює фідучію, по-четверте, істотною умовою такого договору є мета фідучіарія, після досягнення якої право власності в повному обсязі повертається до засновника довірчої власності.

Аналогічним є інститут довірчої власності в Румунії, яка після вступу в Євросоюз у 2009 році закріпила фідучію на рівні цивільного законодавства. Схоже визначення фідучії містить стаття 773 Цивільного Кодексу Румунії, відповідно до якої майнові права складають автономну власність, відділену від інших прав та від особистої власності фідучіарія. [14, с. 157].

Як стверджує Некіт К.Г., сутність конструкції довірчої власності в Румунії полягає в передачі, за допомогою контракту або одностороннього волевиявлення, однією особою (засновником, фідучіантом) іншій (фідучіарію) права власності на конкретне майно, на певний строк, з метою управління ним на користь вка-

заного в договорі вигодонабувача. Незважаючи на те, що фідучіарій є власником переданого йому в управління майна, він не правомочний використовувати передане йому майно у власних інтересах — лише виконує конкретні обов'язки на користь вигодонабувача або засновника. Повноваження фідучіарія щодо розпорядження майном, переданим йому у довірчу власність, обмежуються метою та строковим характером фідучії [4, с. 823].

Як бачимо, для Румунії (як і для Німеччини та Франції) в межах конструкції довірчої власності є характерним передача фідучіарію саме «цільового» права власності, яке після досягнення мети договору повністю повертається засновнику.

Основні результати дослідження. Інститут права довірчої власності у вигляді «трастів» зародився в Англії. В силу особливостей англо-американського права, трасти характеризуються низкою специфічних рис, що відрізняють їх від конструкцій права довірчої власності в країнах континентального права — «фідучій». Однак, варто зауважити, що запозичення Україною інституту довірчої власності є неможливим в тому вигляді, в якому воно існує в рамках англо-американської системи права. Це пояснюється тим, що країни континентальної системи права не визнають «розщеплення» права власності, що так характерне для трастів. Тому цей інститут потребує адаптації при запровадженні його на законодавчому рівні в європейських країнах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене порівняльно-правове дослідження інституту права довірчої власності в країнах англо-американської та континентальної систем права дає підстави для висновку, що за своєю природою «трасти», притаманні країнам англо-американського права та «фідучії», характерні для континентальної правової сім'ї, є різними конструкціями. Особливою ознакою трастів є «розщеплення» права власності на передане майно: власник за загальним правом — довірчий власник, що має право на управління та розпорядження майном, та власник за правом справедливості — бенефіціар, який отримує вигоду та доходи від управління цим майном. На відміну від трастів, при фідучії «розщеплення» права власності не відбувається, оскільки в країнах континентального права воно розуміється як єдине та неподільне. При фідучії, під час дії договору, що встановлює довірчу власність, існує лише один юридичний власник майна — довірчий власник. Крім того, в межах зазначеної конструкції використовується «цільове» право

власності, яке після досягнення мети, передбаченої договором, повертається в повному обсязі засновнику. Тобто, замість «розщеплення» права власності здійснюється його самообмеження (як неподільного, абсолютного права власності) із можливістю відновлення з тих чи інших підстав. Право розпорядження майном, що належить довірчому власнику, обмежується метою договору про довірчу власність — таким чином, він не вправі використовувати це майно для задоволення власних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. А. Довірча власність у цивільному праві України (формування, порівняльний аналіз і поняття) / Р. А. Майданик // Українське комерційне право. — 2004. — № 5. — С. 37–57.
2. Некіт Є. Г. Право доверительной собственности в гражданском законодательстве Франции / К. Г. Некіт // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. — 2013. — № 5. — С. 133–136.
3. Некіт К. Г. Управління майном у цивільному праві Німеччини зарубіжний досвід для вдосконалення вітчизняного законодавства / К. Г. Некіт // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 2. — С. 120–122.
4. Некіт К. Г. Поняття довірчої власності (трасту) у законодавстві європейських країн та модельних правилах європейського приватного права / К. Г. Некіт // Молодий вчений. — 2015. — № 2(17). — С. 822–825.
5. Егоров А. В. Управление имуществом, зарубежный опыт: Германия / А. В. Егоров // Вестник ВАС РФ. — 2001. — № 9. — С. 128–139.
6. Кондрашова Ю. А. История траста — доверительной собственности / Ю. А. Кондрашова // Вестник МГЛУ. — Вып. 534. Юридические науки. — М., 2007. — С. 67–77.
7. Константинов Г. Процесс глобализации и развитие доверительного управления ценными активами в странах континентально-европейского и англо-саксонского права / Г. Константинов // История государства и права зарубежных стран. — 2008. — № 3. — С. 38–39.
8. Минникус И. В. Право собственности как совокупность правомочий. Пролог: журнал о праве / Prologue: Law Journal. — 2017. — № 1. [Електронний ресурс] / И. В. Минникус. — Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/pravo-sobstvennosti-kak-sovokupnost-pravomochiy>
9. Тягай Е. Д. Сложноструктурные модели права собственности в США: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — М., 2011. — С. 26.
10. Douglas J. (2013). Trusts and their equivalents in civil law systems: why did the French introduce the fiducie into the Civil Code in 2007? What might its effects be? The Wa Lee Lecture. QUT Law Review (Vol. 13, No.1). Paper 19–29.

11. *Fürwentsches A.* (2015). The (Non) Recognition of Trusts Germany. Estate Planning Germany Trusts. Paper 4–8.
12. *Heup E.* (2016). Trusts in common law and civil law. University of Wellington. LLM Research paper laws 533: civil law for common lawyers. Paper 1–22.
13. *Honore A. M.* (1961). Ownership/ The Nature of Property and the Value of Justice. Retrieved from: <http://fs2.american.edu/dfagel/www/OwnershipSmaller.pdf>
14. *Tuleaşcă L.* (2011). The Concept of the Trust Romanian law. Romanian Economic and Business Review (Vol.6, No.2). Paper 150–160.
15. *Turcotte J.* (2014). Trusts in Quebec. Financial Advisor. Paper 1–4.
16. France Civil Code (consolidated version of March 2, 2017)/ Retrieved from: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=450290

References:

1. Maydanik R.A. (2005) Trust property in civil law of Ukraine (comparative analysis and concepts). *Ukrayins'ke komertsyine pravo (Ukrainian commercial law)*. 5, 37–57. (in Ukr.).
2. Nekit Y.G. (2013) The right of trust property in French civil law. *Naukovyy visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya (Scientific Herald of the International Humanitarian University)*. 5, 133–136. (in Ukr.).
3. Nekit K.G. (2014) German property management in Germany's foreign law to improve domestic legislation. *Porivnyal'no-analitychne pravo (Comparative and analytical right)*. 2, 120–122. (in Ukr.).
4. Nekit K.G. (2015) The concept of trust property (trust) in the legislation of European countries and model rules of European private law. *Molodyy vchenyy (Young scientist)*. 2 (17), 822–825. (in Ukr.).
5. Egorov A.V. (2001) Management of property, foreign experience: Germany. *Vestnik SAS RF*. 9, 128–139.
6. Kondrashova U.A. (2007) The History of Trust — Trustful Ownership. *Bulletin of Moscow State University. Legal sciences*. 534, 67–77. (in Rus.).
7. Konstantinov G. (2008) The process of globalization and the development of trust management of valuable assets in the countries of continental European and Anglo-Saxon law. *Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran (History of the state and the rights of foreign countries)*. 3, 38–39. (in Rus.).
8. Minnikes I.V. (2017) Right of ownership as a set of powers. Prologue: The Journal of Law / Prologue: Law Journal. <https://cyberleninka.ru/article/v/pravo-sobstvennosti-kak-sovokupnost-pravomochiy>
9. Tyagay E.D. (2011) Difficult Property Rights Models in the US. Moscow. (in Rus.).

Стаття надійшла до редакції 29 квітня 2018 р.